

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:03.12.2023 ✓Accepted/Kabul:22.03.2024

DOI:10.30794/pausbed.1399649

Review Article/Derleme Makalesi

Akman, H. (2024). "Van Küresinli Ağzı ile Türkmen Türkçesinde Kullanılan Ortak Deyimler ", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 62, Denizli, ss. 391-406.

VAN KÜRESİNLİ AĞZI İLE TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE KULLANILAN ORTAK DEYİMLER

Hami AKMAN*

Öz

Türkmen Türkçesi; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesiyle birlikte Batı Türkçesi içerisinde değerlendirilen bir Türk lehçesidir. Bu dilin en önemli özelliklerinden biri ana Oğuzcanın birçok özelliğini muhafaza etmesi ve asli uzunlukları sistematik olarak korumuş olmasıdır. Anadolu ağızları sınıflandırılmasında Doğu grubunda değerlendirilen Van ya da Van Küresinli ağzı Azerbaycan Türkçesi ile olan benzer özelliklerini, Türkiye Türkçesi yazı dili ve diğer ağızlarının etkisinde kaldığından, giderek yitirmeye yüz tutmuştur. Bu çalışmada söz konusu ağzı ile Türkmen Türkçesinde tespit edilen ortak deyimler ele alınmıştır. Deyimlerin en önemli özelliklerinden biri de kalıplaşmış söz dizileri olmasıdır. Bu da deyimlerde yer alan kelimelerin yer değiştirmemesi veya yerlerine başka kelimelerin kullanılmamasını sağlamıştır. Van Küresinli ağzı ile Türkmen Türkçesinde 103 ortak deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler genelde kelimesi kelimesine benzerdir. Küçük ses değişiklikleri gösteren deyimlere de rastlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Türkmen Türkçesi, Van Küresinli ağzı, Deyim, Ortak deyimler.*

COMMON IDIOMS USED IN VAN KÜRESİNLİ DIALECT AND TURKMEN TURKISH

Abstract

Turkmen Turkish is a Turkish dialect which is considered as a part of Western Turkic together with Turkish, Azerbaijani and Gagauz Turkish. One of the most important features of this language is that it preserves many features of the main Oghuz language and systematically preserves the original lengths. Van or Van Küresinli dialect, which is evaluated in the Eastern group in the classification of Anatolian dialects, has gradually lost its similar features with Azerbaijani Turkish because it has been under the influence of Turkish written language and other dialects of Türkiye. In this study, the common idioms identified in this dialect and Turkmen Turkish are discussed. One of the most important features of idioms is that they are moulded word sequences. This has ensured that the words in idioms are not replaced or replaced by other words. There are 103 common idioms in Van Küresinli dialect and Turkmen Turkish. These idioms are generally similar word for word. There are also idioms with minor sound changes.

Keywords: *Turkmen Turkish, Van Küresinli dialect, Idioms, Common idioms.*

*Dr., Bağımsız Araştırmacı, VAN.
e-posta: hamiakman@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-8787-2319>)

1. GİRİŞ

Çağdaş yazı dili olarak Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesiyle birlikte Batı Türkçesini oluşturan Türkmen Türkçesi (İlker, 1997: 3; Tekin, 1995: 3) bir taraftan Oğuz grubu şivelerinin karakteristik özelliklerini taşıırken diğer taraftan da Doğu Türkçesinin etkisiyle Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi özelliklerini barındırmaktadır. Mesela bazı kelimelerde /b/ sesinin bulunması (bol- “olmak”, bar “var” gibi) Doğu Türkçesi özelliklerinin en belirgin şekilde Türkmen Türkçesindeki yansımaları olarak görülmektedir. Türkmen Türkçesinin bir diğer öne çıkan özelliği, birincil ya da asli uzun ünlülerin korunmuş olmasıdır (Buran-Alkaya, 2007: 110). Asli uzunlukların sistematik olarak korunduğu tek Türk lehçesi bu lehçedir (Çeneli, 1986: 29). Her ne kadar Ali'nin Kissa-i Yusuf'u ve Ahmed Yesevi'nin şiirleri Türkmen Türkçesinin ilk ürünleri olarak görülse de asıl eserler 18. yüzyılda verilmeye başlanmıştır (Buran-Alkaya, 2007: 110). Dolayısıyla Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesine göre çağdaş bir yazı dili olma özelliğine daha geç kavuşmuştur (İlker, 1997: 6). Türkmen Türkçesi, Arap-Türk (1923'e kadar), Türkmen-Arap (1928'e kadar), Kiril harfleri (1938) ve Latin harflerine dayalı (1993) farklı dört alfabe ile kaydedilmiştir (User, 2015: 221). Türkmen Türkçesinin söz varlığını büyük oranda Türkçe kelimeler oluştursa da Moğolca, Rusça, Farsça ve Arapçadan alınma kelimelere de rastlanmaktadır (Buran-Alkaya, 2007: 110). Türkmen Türkçesi, ana Oğuzcanın özelliklerini ve aslı uzunlukları en iyi şekilde sistematik olarak koruyan bir Türk lehçesidir (Tekin vd., 1995: 3). 1990 yılından itibaren devlet dili olan Türkmen Türkçesi, yaklaşık olarak 30 diyalekt ve ağza sahiptir. Bu diyalektlerin özelliği, isimlerinin etnik grupların isimlerine göre verilmiş olmasıdır (Nepesova vd. 2004: 271). Türk toplulukları her ne kadar coğrafi olarak birbirine uzaksa da kullandıkları “lehçe ve bazı dillerinde” ortak kelimeler söz konusudur (Cengiz, 2016: 209). Dilde ortak kelimelerin en fazla görüldüğü alanlardan biri deyimlerdir. Deyimlerin kalıplaşma özelliği, yapısında bulunan kelimelerin yerine bir başka kelimenin kullanılmasının önünü tıkarken bu özellik diller arasında benzerlikleri tespit noktasında önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmada da deyimlerin bu yönünden yararlanarak Van Küresinli ağzında yer alan deyimlerdeki Türkmen Türkçesi izleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Van Küresinli ağzı deyim kullanımı açısından son derece zengindir.

Azerbaycan Türkçesi sadece Azerbaycan ve İran'da değil; aynı zamanda Anadolu, Türkistan ve Ortadoğu'nun muhtelif sahalarındaki küçük topluluklarca da konuşulmaktadır. Anadolu'da özellikle Kars, Iğdır ve Van Gölü havzası ile Doğu Anadolu'nun bazı yerleşim yerleri Azerbaycan Türkçesinin etkili olduğu sahalardır (Bulak, 2016: 836). Van Gölü havzasında bulunan ağızlardan biri de Van Küresinli ağzıdır.

Van Küresinli ağzı, Küresinlilerin (Van'da yaşayan Türk topluluklarına verilen isim) Van'a göç etmesinden sonra Türkiye Türkçesinin etki alanına girmiş, dolayısıyla Azerbaycan Türkçesi ağızları ile olan benzerlikleri gittikçe azalmaya yüz tutmuştur (Bulak, 2021: 1565). Bunun en önemli göstergesi genç nüfusun dilinde Türkiye Türkçesi yazı dilinden alınan kelimelerin sayısal olarak gündend güne artmasıdır. Mesela Azerbaycan Türkçesinde çok sık kullanılan ve Van Küresinli ağzında da özellikle deyimlerde varlığını sürdüren *öz “kendi”* zamirinin yerine *kendi* zamiri kullanılmaya başlanmasıdır. Van Küresinli ağzında yaşlı nüfusun dilinde çok sık rastlanan *öz özünü yahmah* “kendi kendini yakmak” (kendi yaptığı işle kendisine zarar vermek, yaptığı şeyin cezasını kendisi çekmek) deyimini, yerini genç nüfusun dilinde yavaş yavaş *kendi kendini yahmah* “kendi kendisini yakmak” şekline bırakmaya başlamıştır. Yine her iki dilde ortak bir fiil olan *apar- “götürmek”* fiiline de Van Küresinli ağzında git gide daha az rastlanmaya başlanmıştır. Bu örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Van Küresinli ağzı aşağıda da görüleceği üzere deyimler bazında Türkmen Türkçesiyle de benzerlikler göstermektedir.

Van nüfusunun büyük çoğunluğunu Kürtler oluşturmaktadır. Kürtlerden başka Van'da İran muhaciri olarak da tanımlanan Azerîler (bunlar genelde Küresinli olarak tanınmaktadır), Türkmenler, Siirt'ten göç eden Araplar, Doğu Karadeniz'den göç eden Karadenizliler ile Afganistan'dan göç eden Kırgızlar da yaşamaktadır (Bulak, 2015, s. 11). Nüfustaki bu çeşitlilik tabii ki dile de yansımıştır. Kürtlerin Kürtçenin yanında Türkçeyi de özellikle şehir merkezi ve merkeze yakın mahalle ve köylerde sıklıkla kullanması, Küresinlilerin Azerbaycan Türkçesiyle ortaklaşan, ancak son dönemlerde gittikçe Türkiye Türkçesinin etkisinin yoğun hissedildiği bir Türkçeyi kullanması bu bölgede Türkiye Türkçesinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Türkmen ve Kırgızlar nüfusça daha az olduklarından Türkiye Türkçesinin bu toplulukların dilinde yaygınlaşması daha hızlı seyretmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından Van ağzı (Sarica, 2003, s. 71; Karahan, 2022, s. 1-67) olarak da isimlendirilen Van Küresinli ağzı; Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin,

Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç) ağızları ile birlikte Anadolu ağızları sınıflandırılmasında Doğu Grubu Ağızları arasında değerlendirilmektedir. Bu grubun, arka damak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen ünlü kalınlaşmaları, ek ünlülerinde meydana gelen yuvarlaklaşmalar, arka damak ünsüzü ğ'nın iki ünlü arasında ve hece sonunda korunması, hece ve kelime sonunda "k>h" değişmesi gibi belli başlı ses özellikleri öne çıkmaktadır (Karahana, 2022: 1-67). Bu çalışmada söz konusu ağız için *Van Küresinli ağız* tabiri kullanılmıştır.

Deyim hakkında bugüne kadar birçok tanım yapılmıştır. Mesela TDK *Türkçe Sözlük*'te "Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir" şeklinde tanımlanmaktadır (2011: 651a). Talat Tekin deyim hakkında bu tanımla benzerlik gösteren şu açıklamayı yapmıştır: "Deyimler, gerçek anlamlarından az çok ayrı birer anlamı olan, söze bir anlatım gücü ve kolaylığı sağlayan kelime öbekleridir." (Tekin, 2013: 11). Bunlara ek olarak deyim anlatıma bir renk, canlılık katma, az sözle çok şey ifade etme ve kullanılabildiği toplumdaki kültürünü yansıtmaya özelliklerinden de bahsedilebilir.

Bu çalışmada Van Küresinli ağız ile Türkmen Türkçesinde kullanılan ortak deyimler tespit edilmiştir. Çalışmada yer alan deyimler, büyük oranda TDK *Türkçe Sözlük*'te (2011) ve Engin Gökçür'ün *Türkmen Türkçesi İle Türkiye Türkçesindeki Ortak Deyimler Üzerine* (2018: 94-118) adlı makalesinde yer almayanlardan oluşmaktadır. Deyimlerin tablo üzerinde gösterildiği bu makale, Van Küresinli ağızı özelinde bir derleme çalışmasıdır. Kaynak kişilerden derlenen deyimler, herhangi bir değişiklik yapılmadan, hemen altında (parantez içinde) günümüz Türkiye Türkçesi yazı diline aktarımı yapılarak tablonun ilk sütununda gösterilmiştir. İkinci sütunda deyim açıklaması, üçüncü sütunda kaynak kişiden alınan örneği, dördüncü sütunda Türkmen Türkçesindeki karşılığı ve son sütunda ise ifade ettiği kavramlar yer almıştır. Van Küresinli ağızındaki deyim derlendiği kaynak kişi, K kısaltmasıyla ifade edilmiştir. Bu kaynak kişinin bilgilerini daha net vermek için K harfinin karşısına 1'den 8'e kadar rakamlar verilmiştir. Çalışmanın sonunda kaynak kişilerin yaş, eğitim durumu, ikamet ettiği yer gibi bilgileri tablo üzerinde açıklanmıştır. Derlemeler genellikle sohbet ve mülakat esnasındaki konuşmaların ses kayıt cihazlarına kaydedilmesi ile elde edilmiştir. Bunun yanında video kayıtları ve yazılı notlara da hatırı sayılır oranda başvurulmuştur. Derlemede 7 kadın 11 erkek kaynak kişiyle görüşülmüştür. Van Küresinli ağız ile Türkmen Türkçesinde kullanılmış olan ortak deyimler, ifade ettikleri kavramlarla beraber aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Van Küresinli ağız ile Türkmen Türkçesinde Kullanılan Ortak Deyimler

Deyimin, Van Küresinli ağızındaki Şekli	Açıklaması	Örneği	TmT. Karşılığı	İfade Ettiği Kavram
abırdan salmağ (Yüzsuyundan düşmek)	Şerefini, haysiyetini iki paralık etmek,	-Bızı abırdan saldın, daha herşın içine çıhméyh ba! "Haysiyetimizi iki paralık ettin, artık el âlemin içine çıkacak hâlimiz kalmadı bak!" (K: 3)	abraydan salmak: "Şerefini iki paralık etmek, birisinin şerefini düşürmek, otoritesini sarsmak." (Kara-Karadoğan, 2004: 15)	Yüzsuyu, haysiyet, şeref.
abırını töyhmağ (Yüzsuyunu dökmek)	Şerefini, haysiyetini iki paralık etmek	-Abırım hammı tökilit "Şerefim bütünüyle iki paralık olmuş." (K: 1)	abırını dökmek: "Şerefini iki paralık etmek, birisinin şerefini düşürmek, otoritesini sarsmak." (Kara-Karadoğan, 2004: 15)	Yüzsuyu, haysiyet, şeref.
abırını yere töyhmağ (Yüzsuyunu yere dökmek)	Şerefini, haysiyetini iki paralık etmek	<i>Abırını yere salmağ, yani birisini utandırmak</i> "Yüzsuyunu yere dökmek, yani birini utandırmak." (K: 2)	abırını yere salmak: "İtibarını sarsmak, şan ve şöhret kaybına sebep olmak." (Kara-Karadoğan, 2004: 15)	Yüzsuyu, haysiyet, şeref.
abırını götürmağ (Yüzsuyunu götürmek)	Şerefini, haysiyetini iki paralık etmek	<i>Yétim abırımı hammı götürdi</i> "Çocuk yüzünden şerefim bütünüyle iki paralık oldu" (K: 5)	abırını yitirmek: "Şerefini iki paralık etmek, otoritesini sarsmak." (Kara-Karadoğan, 2004: 15)	Yüzsuyu, haysiyet, şeref.

acı dilli (Acı dilli)	Sözleriyle karşıdaki kişiyi üzen, iğneleyen, kıran kimse	<i>Acı dilli adamnen kımse razı olmaz</i> “Kalp kırıcı bir insandan kimse razı olmaz.” (K: 1)	acı dilli: “Alaycı, alay eden, iğneleyici konuşan.” (Kara-Karadoğan, 2004: 16)	Kalp kırma, iğneleme.
acısını çıharmah / töyhmah (Acısını çıkarmak)	Kızgınlık, kin vs. konuda birine çatmak, ondan hırsını almak	- <i>Men de gètdım acımı onnen çıhardım</i> “Ben de gidip ona çattım.” (K: 6); gèt acın onnen töyh, ben mennen ne isdèsen? “Git hırsını ondan al, benden ne istiyorsun?” (K: 9)	acıyı dökmek: “Birisine kızıp onu haşlamak, birisine çirkin söz söylemek, kinini kusmak, beddua etmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, 16)	Kızgınlık, kin, öfke.
açih açih dèmah (Açık açık demek)	Olanı olduğu gibi, gizlemeden söylemek, ortaya koymak	- <i>Valla üzüne açih açih dèdım</i> “Valla yüzüne karşı açık açık dedim (her şeyi).” (K: 9)	aç-açañ aytmak: “Açıkça söylemek.” (Kara-Karadoğan, 2004, 16)	Söz, ifade,
aj koymah (Aç bırakmak)	Yiyecek ve içecekten mahrum etmek.	- <i>Bira aj koy ba néce yè</i> “Biraz ekmek su verme, bak nasıl (da yemeğini) yiyor.” (K: 4)	aç koymak: Aç bırakmak. (Kara- Karadoğan, 2004, 16)	Açlık.
adamnen saymemañ (Adamdan saymamak)	Birine değer vermeme, onu önemsememek, insan yerine koymamak.	- <i>Töbe biz kaç saat otırdıñ orde, bële bızı adamnen saymedı</i> “Tövbe biz kaç saat orada oturduk, bizi hiç önemsemedi bile.” (K: 6)	adam saymazlık: “Adamdan saymamak, adam hesabına almama, değer vermeme.” (Kara-Karadoğan, 2004, 17)	Değer vermeme, önemsememe.
ağşam düşmek (Akşam düşmek)	Akşam olmak.	- <i>Éle ağşam düşande bize beyhléyem ha</i> “Öyle akşam oldu mu bize bekliyorum a.” (K: 1)	ağşam düşmek: “Akşam karanlığı çökmek, akşam olmaya başlamak.” (Kara- Karadoğan, 2014: 19)	Akşam olma.
ağzine bañmah (Ağızına bakmak)	Birinin sözleriyle hareket etmek, onun dediğinden çıkmamak.	- <i>Avratdein ağzine bañan adamnen her gelmez</i> “Kadınların sözleriyle hareket eden erkeklerden hayır gelmez.” (K: 4)	ağzına bakmak: “Bir kimsenin ağızına bakmak, onun söylediklerine göre hareket etmek, öğüdünü tutmak, dediğinden çıkmamak.” (Kara-Karadoğan, 2014: 19)	Davranış, hareket.
ağzinnen süt koñısı gelmah (Ağızından süt kokusu gelmek)	Henüz toy, tecrübesiz ya da yaşı küçük olmak.	- <i>Hele ağzinnen süt koñısı gelé, gelit mene kafa tuté</i> “Henüz toy biridir, gelmiş bana kafa tutuyor.” (K: 15)	ağzından süyt ısı gitmedik: “Ağızı süt kokan, toy, tecrübesiz.” (Kara-Karadoğan, 2014: 21)	Tecrübesizlik, toyluk.
Allah ağzından işitsın! (Allah ağzından işitsın!)	“Allah dediğini kabul etsin, emelin, arzunu, isteğini kabul etsin” anlamında dua.	- <i>Vıy Allah ağzinnen işitsın nekkede hoş dédin</i> “Hay Allah dediğini kabul etsin, ne kadar da iyi dedin.” (K: 6)	ağzından Huday eşitmek: “İsteğin kabul olsun, ne istersen o olsun, dilediğine kavuşasın.” (Kara-Karadoğan, 2014: 22)	Dua.
ağzın aşme!	“Ağzını açma, sus, konuşma” anlamlarında genelde tehdit ve uyarı ifadesi olarak kullanılır.	- <i>Héş ağzın aşme, men sene diyim!</i> “Hiç konuşma! Ben sana söyleyeyim.”	ağzını açma: “Ağzını açma, ses çıkarma, konuşma, sus.” (Kara-Karadoğan, 2014: 22)	Uyarı, tehdit.

hınk ~ ink étmağ (Hayretler içinde bırakmak)	Bir söz, durum vs. ile şaşkına çevirmek, hayretler içinde bırakmak.	- <i>Néce iki laf dedim hıng étdim valla</i> "iki lafla hayretler içinde bıraktım valla!" (K: 7)	ağk etmek: "Hayretler içinde kalmak, şaşkına dönmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 27)	Hayret, şaşkınlık.
hıng ~ ink olmağ (Hayretler içinde olmak)	Bir söz, durum vs. ile şaşkına dönmek, hayretler içinde kalmak	- <i>Hıng olmağ, yani birisini lafnen susdurésen</i> "Hınk olmak, yani birini sözle susturuyorsun." (K: 7)	ağk olmak: "Hayretler içinde kalmak, şaşkına dönmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 27)	Hayret, şaşkınlık.
arğa /dal durmağ (Arka durmak)	Destek olmak, himaye etmek, korumak	- <i>Üşahlere arğa dure dure bu hale getdin</i> "Çocuklara destek ola ola bu hâle getirdin" (K: 3); <i>abé sen hep Tayfın'e dal durésen</i> "Abi sen hep Tayfun'a destek oluyorsun." (K: 7)	arka durmak: "Himaye etmek, kayırmak, korumak, desteklemek, destek vermek." (Kara-Karadoğan, 2014: 28)	Destek, himaye, koruma.
arkasını / dalını tutmağ (Arkasını tutmak)	Birine arka çıkıp onu kollamak, onun yanında olma	- <i>Bızım arğamını tutan yoğidi ké</i> "Bizi kollayan, yanımızda yer alan yoktu ki" (K: 5); <i>adamını dalını tutan oleca birede</i> "insanın himayecisi olmalı burada." (K: 15)	arkasını tutmak: "Bir kimsenin yanından yer almak, ona arka çıkmak, onu kollamak." (Kara-Karadoğan, 2014: 29)	Destek, himaye, kollama.
eyağı ağır (Ayağı ağır)	Bir yere uğursuzluk getiren, iş vs.nin gecikmesine ağırlaşmasına sebep olmak	- <i>Senin eyağın éle ağırdı ya!</i> "Senin gelişin uğur getirmedi ya!" (K: 1)	ayağı ağır: "2. Uğursuzluğa sebep olan, gittiği yere uğursuzluk getiren." (Kara-Karadoğan, 2014: 31)	Uğursuzluk.
eyağı düşmağ (Ayağı düşmek)	Uğur getirmek, gittiği yere uğur getirmek	- <i>Valla onun eyağı mene düşdı ba</i> "Valla onun gelişi bana uğur getirdi bak" (K: 3)	ayağı düşmek: "Ayağı uğurlu gelmek, gittiği yere uğur getirmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 31)	Uğur, hayır.
eyağı yer tutmağ (Ayağı yer tutmak)	Bir yerde yerleşmek, bir yeri mekân tutmak	- <i>Sen one okkede üz vérdin, onun de eyağı yer tutdı</i> "Sen ona o kadar yüz verdin ki burayı mekân tuttu." (K: 4)	ayağı yer tutmak: 1. "Bir yerde yerleşmek, bir yeri mekân tutmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 32)	Yerleşme, mekân tutma.
beğdı kere (bahtı kara)	Şanssız, talihsiz, bahtsız	- <i>Veh beğdı kere yétim!</i> "Vay bahtı kara çocuk!" (K: 1)	bağtı gara: "Bahtı kara, talihsiz, işleri yolunda gitmeyen." (Kara-Karadoğan, 2014:37)	Bahtsızlık, şanssızlık, talihsizlik.
başe çeyhmağ (Başa çekmek)	Bir defada içmek	- <i>Ala bi seferde çeyh başan de</i> "Al bir defa da iç işte." (K: 6)	başa çekmek: "Bir hamlede içmek, birden içmek, içip bitirmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 39)	İçme.
baş çıkarmağ (Baş çıkarmak)	Anlamak, kavramak, idrak etmek	- <i>Sız bınnen bi baş çıhardız?</i> "Siz bundan bir şey anladınız mı?" (K: 9)	baş çıkarmak: "2. Anlamak, kavramak." (Kara-Karadoğan, 2014: 40)	Anlama, idrak, kavrama.

başinnen fazla (Başından fazla)	Oldukça, haddinden fazla.	- <i>Valla bu maış meim başinnen fazledı</i> "Valla bu maış bana yeter de artar bile." (K: 13)	başdan ağdık: "Başından aşkın, yeteri kadar çok, haddinden fazla." (Kara-Karadoğan, 2014: 40)	Kifayet, yeterlik.
başine oyun getimağ / aşmağ (Başına oyun getirmek / açmak)	Başına çorap örmek, zor durumda kalmasına neden olmak	- <i>Bağım gène başimize ne oyun getireca</i> "Bakalım yine başımıza ne çorap örecektir" (K: 1); <i>başimize gène bissürü oyun açıt</i> "Yine başımıza birçok bela getirmiştir." (K: 4)	başına oyun getirmek / başına oyun salmak: "Başına çorap örmek, kötü duruma düşürücü davranışta bulunmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 41)	Bela, sıkıntı, dert.
hüşü ~ üşü ~ huşu başinnen gétmağ (Aklı başından gitmek)	Kendisinden geçmek, şaşkına dönmek; ne yapacağına kara veremeyecek bir hâle gelmek.	- <i>Ula bi yuğu gördüm, üşüm başinnen gétı</i> "Ya bir rüya gördüm kendimden geçtim" (K: 4); <i>daha éle orde hüşüm başinnen gidit</i> "İşte orada aklım başımdan gitmiş." (K: 5)	başından huşu uçmak: "1. Akli başından gitmek, şaşkına dönmek, ne yapacağını bilemez hâle gelmek. 2. Hafızasını kaybetmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 42)	Şaşkınlık; kendisinden geçme.
başını şişirmağ (Başını şişirmek)	Fazla gürlütü, konuşma vs.den ötürü kafası ağrıtmak, rahatsız etmek, bıktırıp usandırmak.	- <i>Se Allah'an bira sus ya, valla başımı şişirdin ya!</i> "Allah'ını seversen biraz (olsun) sus ya, vallahi başımı şişirdin a!" (K: 11)	başını şişirmek: "Başını şişirmek, fazla yormak, bıktırmak, usandırmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 43)	Rahatsızlık, sıkıntı, bıktırma.
belaya kılmağ (Belaya kalmak)	Başı belaya girmek, sıkıntıya düşmek, çok kötü bir durumla baş başa kalmak	- <i>Men kaldım bu yetimnene belaye</i> "Benim başım bu çocuklarla belaya kalmış." (K: 1)	bela galmak: "Belâya çatmak, belâya uğramak, çok kötü bir durumla yüz yüze gelmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 44)	Bela, sıkıntı, dert.
bereketi kaçmağ (Bereketi kaçmak)	Bereketi eksilmek, çok olan şey hemen tükenmek.	- <i>Şükür étmemañ bereketi kaçırer</i> "Şükür etmemek bereketi kaçırır." (K: 10)	bereketi kaçmak: "1. Bereketi kaçmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 44)	Bereket.
bilmezliğe vurmağ (Bilmezliğe vurmak)	Bilmezlikten gelmek, bildiği hâlde bilmiyormuş gibi davranmak.	- <i>Néce bilme, özını bilmezliğe vuré</i> "Nasıl bilmiyor, bilmezlikten geliyor." (K: 6)	bilmezliğe salmak: "Bilmezlikten gelmek, bildiği hâlde bilmiyormuş gibi yapmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 46)	Bilmezlikten gelme.
bi özi (Bir kendisi)	Tek başına, bir başına, kendisi.	- <i>Éle bi özi yaşıyı</i> "Öyle kendisi tek başına yaşıyor." (K: 9)	bir özi: "Tek başına, yalnız kendi, kendi başına." (Kara-Karadoğan- 2014: 46)	Yalnızlık, teklik, kendi başınlık.
bi adım (Bir adım)	Çok yakın, bir adımlık.	- <i>Éle bi adım kalmışdı</i> "Öyle az bir adım kalmıştı." (K: 2)	bir adım: 1. Çok yakın bir adımlık. (Kara-Karadoğan, 2014: 46)	Yakınlık.
bi yannıh étmağ (Bir yanlık etmek)	Belli bir düzene koymak, bir iş vs.yi halletmek, yoluna koymak	- <i>Ge bu işi bi yannıh édağ sora gét</i> "Gel bu işi halledelim de sonra git." (K: 7)	bir yanlık etmek: "1. Bir karar vermek, öyle ya da böyle bir karara varmak. 2. Belli bir düzene sokmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 48)	Karar; düzene koyma.

bi yanniḥ olmaḥ (Bir yanlık olmak)	Bir düzene koymak, herhangi bir şeyde karar vermek, karara varmak	- <i>Kêşke sen de bi yanniḥ oleydın, ölüm de Allah'ın emriydi</i> "Keşke sen de hayatını düzene soksaydın da Ölüm de Allah'ın emriydi (ölseydim gam yemezdim)." (K: 1)	bir yaḡalak bolmak: "Karar vermek, öyle ya da bir karara varmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 48)	Karar; düzene koyma.
burnunnen tutsen ruhi çihēca (Burnundan tutsan ruhu çıkacak)	Çok zayıf, cılız, hastalıklı insanlar için kullanılır.	- <i>Külbaşın éle burnunnen tutsen ruhi çihēca</i> "Zavallının burnundan tutsan ruhu çıkar (zayıflıktan dolayı neredeyse ölecek)." (K: 3)	burnunu sıksan canı çıkacak: "Burnunu sıksan canı çıkacak, çok zayıf, cılız, hastalıklı -insan için-." (Kara-Karadoğan, 2014: 50)	Zayıflık, cılız olma.
cehneme gêt! (Cehenneme git!)	"Cehennemin dibine kadar yolun var, defol!"	- <i>Gêt cehenneme köpolı</i> "Def ol köpoğlu!" (K: 4)	cähenname git: "Cehennem ol, defolup git." (Kara-Karadoğan, 2014: 56)	Beddua.
cehneme gêtmaḥ (Cehenneme gitmek)	Kaybolmak, defolup gitmek, yok olmak	- <i>Odı cehneme gidit mırdar</i> "Pislik defolmuş."	cähenname gitmek: "Cehennemin dibine gitmek, defolup gitmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 56)	Kaybolma, defolma.
cılevını çeyhmaḥ (Yularını çekmek)	Birinin kontrolünü eline almak, önüne geçebilmek, bir düzene sokmak.	- <i>Bının tēzkenı cılevını çeyh; yoḡse başan bela oler</i> "Bunun kontrolünü şimdiden eline al; yoksa başına bela olur." (K: 4)	cılavından çekmek: "Önüne geçmek, kendi hâline bırakmamak, düzene sokmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 56)	Kontrol, düzen.
çepiyh çalmaḥ (Çepik çalmak)	Alkışlamak, el çırpılmak.	- <i>Çepiyh çalmaḥ, yanı el çalmak</i> "Çepik çalmak, yani alkışlamak." (K: 1)	çapak çalmak: "El çırpılmak, alkışlamak." (Kara-Karadoğan, 2014: 60)	Alkışlama.
dadine yetişmaḥ / gelmaḥ (İmdadına yetişmek / gelmek)	Yardıma, imdadına gelmek.	- <i>Rebbi seın dadan yetişe</i> "Allah senin imdadına yetişsin." (K: 17)	dadına yetişmek / yetmek: "İmdadına yetişmek, yardıma koşmak, vaktinde yetişip birisini zor durumdan kurtarmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 66)	Yardım, imdat.
derdi özine yetmaḥ (Derdi kendisine yetmek)	Kendi sıkıntısı kendine yetmek, çok dertli.	- <i>Zatan menim derdim özime yetê, bi de sennen uğraşım</i> "Zaten benim derdim bana yetiyor, bir de seninle mi uğraşayım." (K: 3)	derdi özüne yetik: "Derdi kendisine yeter, derdi başından aşkın." (Kara-Karadoğan, 2014: 71)	Dert, sıkıntı.
dil açmaḥ (Dil açmak)	Çocuklar konuşmaya başlamak, dillenenmek.	- <i>Tezze dil açıt bu</i> "Bu yeni mi konuşmaya başladı." (K: 6)	dil açmak: "2. Konuşmaya başlamak, dillenenmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 72)	Konuşma, dillenenme.
dil bir étmaḥ (Dil bir etmek)	Gizlice söz birliği etmek, konuşup anlaşmak, kararlaşmak	- <i>Odı bil bir édtıdıle ba</i> "İşte söz birliği etmişler bak" (K: 1)	dil birikdirmek: 1. "Bir işi gerçekleştirmek için çoğunlukla gizlice fikir birliğine varmak, bir şeyi yapmayı kararlaştırmak, vaatleşmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 72)	Söz birliği.

dili acı (Dili acı)	Kalp kırıcı, zehir gibi sözlerle konuşan.	- <i>Çoğ dili acısen çoğ</i> “Çok kırıcısın çok.” (K: 9)	dili acı: “Dili ağır, dili zifir, dili kılıçtan keskin, ağır sözler söyleyen, incitici sözler sarf eden, küstah.” (Kara-Karadoğan, 2014: 73)	Kırıcı konuşan.
dili kira ısdemağ (Dili kira istemek)	Söylemesi, konuşması gereken kimse zor konuşmak	- <i>Diyesen dili kira ısdıyi</i> “Sanki dili kira istiyor.” (K: 1)	dili kirey işlemek: “Dili kira istemek; söylemesi gereken şeyi söylememek, konuşmaktan kaçınmak.” (Kara-Karadoğan, 2014: 74)	Konuşma, söz söyleme.
dişleni gıcmemağ (Dişlerini gıcırdatmak)	Sinirlenmek, öfkelenmek. diş bilemek.	- <i>Mene néce dişleni gicedé sen ba</i> “Bana nasıl da diş biliyor hele bak.” (K: 1)	diş gıcmak: “Diş bilemek, birisine çok kızgın olmak.” (Kara-Karadoğan, 2014: 76)	Öfke, diş bilemek.
doğrı démağ (Doğru demek)	Doğruyu, hakikati söylemek	- <i>Ne dese doğrı diyi</i> “Ne dese doğru demek.” (K: 5)	doğrı diymek: “Doğru söylemek.” (Kara-Karadoğan, 2014: 77)	Doğru söz, ifade.
donı açıldı (Donu açılmak)	Öfkesi, kini vs. geçmek, sakinleşmek, yatışmak	- <i>Ahırkı donı açıldı he</i> “Sonunda sakinleşti mi?” (K: 3)	doğrı çözülmek: “Öfkesi geçmek, sakinleşmek, yatışmak.” (Kara-Karadoğan, 2014: 78)	Ruh hâli, durum.
tuzage salmağ / düşürmağ ~ düşürmağ (Tuzağa düşürmek)	Tuzağa düşürmek, oyuna getirmek, aldatmak, kandırmak	- <i>Bilmedim kı avretde meni tuzage salıt</i> “Kadınların beni tuzağa düşürdüğünü bilmedim ki.” (K: 4)	duzağa salmak: “Tuzağa düşürmek, oyuna getirmek, aldatmak.” (Kara-Karadoğan, 2014: 80).	Tuzak, aldatma.
kulağde kalmağ (Kulakta kalmak)	Söylenen söz aklından kalmak, unutulmamak.	- <i>Ne desén kulağinde kalé</i> “Ne dersén aklında kalıyor, unutmuyor.” (K:)	gulakda galmak: “Söylenen şey hiç unutulmamak, hatırdakalmak, kolayca hatırlanmak.” (Kara-Karadoğan, 2014: 152).	Akıl, hatır.
tuzah kurmağ (Tuzak kurmak)	Tuzak kurmak, plan kurmak, birini aldatmak, kandırmak vs. için düzen kurmak	- <i>Valla tuzah kuran öz tuzagine düşer</i> “Vallahi tuzak kuran kendi tuzağına düşer.” (K: 13)	duzak gurmak: “Tuzak kurmak, komplo kurmak, komplo hazırlamak, bir kimseyi güç duruma düşürmek için düzen hazırlamak.” (Kara-Karadoğan, 2014: 80).	Tuzak, aldatma.
eleyh ve ~ be eleyh étmağ (Elek elek etmek)	Altını üstüne getirerek aramak, her yeri aramak, arayıp taramak.	- <i>Evi eleyh ve eleyh étđim; ama töbe bulemedim</i> “Evin altını üstüne getirecek şekilde aradım; ama tövbeler olsun ki bulamadım.” (K: 1)	elek etmek: “Altını üstüne getirmek, aramadık yer bırakmamak, arayıp taramak, enine boyuna araştırmak, iyice incelemek.” (Kara-Karadoğan, 2014: 91)	Arama.

ele öğretmağ (Ele öğretmek)	Özellikle hayvanları elinden bir şey yedire yedire kendisine alıştırmak.	- <i>Horozunu ele öğretit</i> "Horozunu kendisine alıştırmış." (K: 4)	ele övretmek: "Ele öğretmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 91)	Alıştırma.
el eyahlı (El ayaklı)	He işi başarıyla yapan, elinden iş gelen, hünerli.	- <i>Çoğ el eyahlı bi karıdı ya</i> "Çok becerikli bir kadındır." (K: 6)	elli-ayaklı: "Tuttuğunu koparan, her işi başarıyla yapan, elinden iş gelen, hünerli, mahir, becerikli, gayretli." (Kara-Karadoğan, 2014: 95).	Hüner, beceri.
kan almağ (Kan almak)	Öldürülen kişi için karşı taraftan birini öldürmek, intikam almak, öç almak.	- <i>Bız onnen kan almağ bilerih</i> "Biz ondan öç almasını biliriz." (K: 7)	gan almak: "Öldürülen kişi için karşı taraftan birisini öldürmek, intikam almak, öç almak." (Kara-Karadoğan, 2014: 107)	Öç, intikam.
kanını işmağ (Kanını içmek)	Kanına girmek, öldürmek.	- <i>Valla diyı elim senin kanın içecam</i> "Gelirsem seni öldürürüm diyor." (K: 1)	ganını içmek: "Kanına girmek, gebertmek, öldürmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 108)	Öldürme.
kapı dalı tutmağ (Kapı arkası tutmak)	Bahşış almak için gelinin evden çıkacağı ya da gelin gideceği evin kapısında durmak.	- <i>Bizde kapı dalı tutmağ hele de var</i> "Bizde kapı arkası tutmak hâlâ var." (K: K: 6)	gapı tutmak: "Eskiden bahşış almak amacıyla gelin olan kızın çıkacağı veya gelin olacağı evin kapısına durmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 110)	Bahşış alma.
kere basmağ (Kara basmak)	Kâbus görmek, kötü, korkulu rüya görmek	- <i>Korhıden yatemeyem kı kere basé menı</i> "Korkudan uyuyamıyorum ki kâbus görüyorum." (K: 11)	gara basmak: "Kâbus görmek, kötü rüya görüp sayıklamak, karışık rüya yüzünden nefes nefese kalmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 111).	Kâbus.
içine kırran salmağ (İçine kıran düşürmek)	Dağıtmak, baskın yapıp bozguna uğratmak, mahvetmek.	- <i>İçine kırran saldığ bız onnerın</i> "Onları dağıttık, mahvettik." (K: 5)	gıran salmak: "Dağıtmak, bozguna uğratmak, baskın düzenlemek, yağmalamak." (Kara-Karadoğan, 2014: 125)	Baskın, bozguna uğratma.
gotur ~ gotır tutmağ (Kotur tutmak)	Uyuz hastalığına yakalanmak.	- <i>Kotrı tutande adamın eli üzü yare oler</i> "Kotur tutulduğu zaman insanın eli yüzü yara olur." (K: 1)	gotur açmak: 2. "Uyuz olmak, uyuz hastalığına yakalanmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 132).	Hastalık.
gönnü gétmağ (Gönlü gitmek)	Bir şeyi istemek; âşık olmak, sevmek	- <i>O elmalere éle gönnım gidé</i> "O elmaları çok istiyorum (K: 1); <i>sein gönnın hankı kıze gidé?</i> "Sen hangi kızı seviyorsun?" (K: 3)	gövnüñ gitmek: 1. "Can atmak, bir şeyi çok istemek. 2. Beğenmek, sevmek, gönül vermek, âşık olmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 137).	İstek; aşk.

kelbi soyımağ (Kalbi soğumak)	Bir şeyi istediği hâlde elde edemeyip ondan soğumak, onu artık istememek.	- <i>O işden daha éle kelbım soyıyıt</i> "O işten artık öyle soğumuşum ki." (K: 14)	gönnüñ sovamak: 1. "Beklediğini bulamadığı için araya soğukluk girmek, dostluk bağı gevşemek, birisine karşı duyulan sevgi kalmamak." (Kara-Karadoğan, 2014: 138)	Soğukluk.
göz / gözleni ağartmağ (Göz ağartmak)	Öfke, sinir vs.den dolayı gözlerini akı çok belli olacak şekilde olağandan fazla açmak.	- <i>Ba ba mene néce gözleni ağardé</i> "Bak bak bana nasıl da öfkeyle bakıyor." (K: 3)	göz / gözünj alartmak: "Gözlerini belirtmek, gözünü ağartmak, akı şok görünecek şekilde gözlerini açmak, öfkeyle bakmak, öfkeli görünmek, birisini bakışlarıyla korkutmaya çalışmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 140/150)	Öfke, kızgınlık.
göze görınmağ (Göze görünmek)	Hayal görmek, olmayan şeyi gördüğünü sanmak.	- <i>Külbaşın gözine görnüle</i> "Zavallı olmayan şeyleri gördüğünü sanıyor." (K: 1).	göze görünmek: "2. Gerçekte var olmadığı hâlde bir şey varmış gibi görünmek, hayalet görülmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 142)	Rahatsızlık.
başlı gözli olmağ (Başlı gözli olmak)	Evlenmek.	- <i>Kêşkeydı sen de bi başlı gözli oleydın</i> "Keşke sen de evlenseydin." (K: 3)	gözli-başlı olmak: "Evlenmek, evli barklı, çoluk çocuk sahibi olmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 145)	Evlilik.
başlı gözli étmağ (Başlı gözli etmek)	Evlendirmek, evermek.	- <i>Seni de bi başlı gözli édeydih kêşke</i> "Keşke seni de evlendirseydik." (145)	gözli-başlı etmek: "Baş göz etmek, evermek, evlendirmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 145)	Evlilik.
gözını çığarmağ (Gözünü çıkarmak)	Gözünü oymak, fena hâlde cezalandırmak.	- <i>Gelim oreye valla senin gözın çığarecam</i> "Oraya gelirim gözünü oyarım valla." (K: 10)	gözünü çıkarmak: 1. "Gözünü oymak, ciğerini sökmek, bir kimseyi büyük zararlara uğratmak, gerekli cezayı vermek, cezalandırmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 147)	Ceza, zarar.
gözünü yolda koymağ (Gözünü yolda bırakmak)	Gözünü yollarda bırakmak, yolunu gözletmek, özlem içinde bekletmek	- <i>Éle kaç senedi meim gözünü yolda koydı</i> "Kaç yıldır beni özlemle bekletiyor." (K: 6)	gözünü yolda goymak: "Gözünü yollarda koymak, yolunu gözletmek, gelmesini merak ve özlemle bekletmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 148)	Bekleme, özlem.
gözünen yémağ (Gözünü yemek)	Kin, hırs, öfkeyle, yiyecekmiş gibi, dik dik bakmak	- <i>Az kalédı meni gözlerinen yiye</i> "Az daha beni bakışlarıyla yiyecekti." (K: 14)	gözün bile iyäcek bolmak: "Yiyecekmiş gibi bakmak, dik dik bakmak, çok dikkatli ve kızgın bakmak, öfkeyle bakmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 148)	Bakış, bakma.

gözyaşı töymağ (Gözyaşı dökmek)	Ağlamak.	- <i>Gét ba ana néce gözyaşı töké</i> "Git bak anne nasıl (da) ağlıyor." (K: 1)	gözyaş dökmek: "Ağlamak, gözyaşı dökmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 151)	Ağlama.
kulağa gelmağ (Kulağa gelmek)	Duymak, bir haber, sır vs. kulağına gelmek.	- <i>Meim kulağıme geldi béle bş heber; ama inanmedim</i> "Ben böyle bir haber duydum; ama inanmadım." (K: 9)	kulağa ilmek: "Kulağına gelmek, kulağına çalınmak, bir konu hakkında bir haber işitmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 152)	Duyma, işitme.
kulağı ağır (Kulağı ağır)	Ağır işiten, duyma yetisi zayıf	- <i>Bız hoş duymiyannere kulağı ağır ya de ker diyyiğ</i> "Biz iyi duymayan kimselere kulağı ağır ya da sağır diyoruz." (K: 152)	gulağı ağır: "Söyleneni tam olarak duymayan, iyi işitmeyen, sağır." (Kara-Karadoğan, 2014, s 152)	Rahatsızlık.
kulağını dinnemağ (Kulağını dinlemek)	Dinlenmek, rahatlamak amacıyla sessiz bir köşeye çekilmek.	- <i>Bi susun bira kulağıımı dinniyim ya</i> "Hele susun da biraz dinleneyim." (K: 3)	gulağıın dınmak: "Kafası dinlenmek, konuşma veya gürültüden uzak kalıp huzur bozmak, sessiz ve sakin kalarak rahatlamak." (Kara-Karadoğan, 2014: 152)	Sakinlik, dinlenme.
kulağını götürmağ / aparmağ (Kulağını götürmek)	Fazla sestem, gürültüden dolayı kulağı ağrımak, ağır duymaya başlamak.	- <i>Nekkede konışdın ya, kulağıımı götürdın</i> "Ne kadar da konuştun ya, kulağıımı âdeta sağır ettin" (K: 4); <i>valla daha kulağıımı apardın ya</i> "Valla (fazla gürültüden) kulağıımı ağrıttın ya." (K: 3)	gulağıını gapmak: "Kulağıını sağır etmek, bir müddet işitmez hâle getirmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 152).	Rahatsızlık.
gülmağ olmağ (Gülmek olmak)	Gülünç duruma düşmek, komik olmak, el âleme karşı mahcup duruma düşmek.	- <i>Çoğ gülmağ oldın ya</i> "Çok komik duruma düştün ya." (K: 7)	gülki bolmak: "Gülünç duruma düşmek, ele güne rezil olmak, rezil rüsva olmak, itibarını yitirmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 157)	Gülünçlük, komiklik.
hing olmağ (Lal olmak)	Bir durum karşısında donup kalmak, konuşamaz hâle gelmek, sesi soluğu kesilmek	- <i>Néce eskilerden söz étdim hing oldı</i> "Eskiden bahsedince sesi soluğu kesildi." (K: 7)	gün bolmak: "Sesi soluğu kesilmek, sesi soluğu çıkmamak, sessizliğe bürünmek, lâl olmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 160)	Susma, donakalma,
hüşü ~ üşü gétmağ (Akli gitmek)	Aklı başından gitmek, kendisini kaybetmek.	- <i>Mene éle dèmedı! Hüşım gétđı</i> "Bana öyle söylemesin mi! Aklım gitti." (K: 3)	huşuğ gitmek: "Hafızası zayıflamak, kolay hatırlayamaz hâle gelmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 174)	Akıl, kendini kaybetme.
hüşünü yetirmağ (Aklını kaybetmek)	Kendisinden geçmek, akli başından gitmek	- <i>Daha iğdiyarledım oğul, hüşümü de yetréyem</i> "Artık yaşlandım oğlum, aklım da gidiyor." (K: 3)	huşuñı yitirmek: "Akli başından gitmek, şaşkınlıktan ne yapacağını bilememek, şaşkına dönmek, şaşırarak kendini kaybetmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 174)	Akıl, kendini kaybetme.

İÇİ İÇİNE GEŞMAH (İÇİ İÇİNE GEÇMEK)	Çok zayıflamak, bir deri bir kemik kalmak	- <i>Külbaş okkede aj kaliti içi içine geçit</i> "Zavallı o kadar aç kalmış ki bir deri bir kemik kalmış." (K: 3)	İÇİ-İÇİNDEN GEÇMEK: "2. Bir deri bir kemik kalmak, derisi kemiklerine yapışmak, kemikleri sayılmak, iğne ipliğe dönmek, çöp gibi olmak, çöpe dönmek, zayıf düşmek, çok zayıflamak." (Kara-Karadoğan, 2014: 179)	Zayıflık.
İŞDE / İÇİNDE ŞAHLAMA (İÇTE / İÇİNDE SAKLAMAK)	Bir sırrı içinde saklamak, kimseye anlatmamak, ifşa etmemek	- <i>Ne olse içinde şahliyi</i> "Ne olursa içinde saklıyor." (K: 1)	İÇDE / İÇİNDE SAKLAMAK: "Sırrını kimseye söylememek, bir sırrı içinde saklamak, faş, etmemek, ifşa etmemek; her şeyi içinde saklamak, sırrını vermemek." (Kara-Karadoğan, 2014: 178-180)	Sır.
İKİ EYAHLI (İki ayaklı)	İnsan	- <i>Dört eyahlılerden deyil; sen asıl iki eyahlılerden korh</i> "Sen hayvanlardan değil; asıl insanlardan kork." (K: 1)	İKİ AYAKLI: "İnsan." (Kara-Karadoğan, 2014: 182)	İnsan.
İKİ GÖYÜNNİ (İki gönüllü)	İkircikli, kararsız, mütereddit.	- <i>Çoh iki göyünnidi</i> "Çok kararsızdır." (K: 10)	İKİ GÖVÜNLİ: "İkircikli, kararsız, belli bir karara varamayan, tereddüt eden, mütereddit." (Kara-Karadoğan, 2014: 183)	Kararsızlık.
İŞ USDÜNDE (İş üstünde)	İş esnasında, iş başında, çalışırken	- <i>Bahdim geldi, men de iş usdundaydım...</i> "Baktım geldi, ben de iş başındaydım." (K: 1)	İŞ ÜSTÜNDE: "İş başında, çalışma vaktinde, çalışırken, isteyken, işte." (Kara-Karadoğan, 2014: 188)	İş, çalışma.
DIYESEN İT EYAĞI YIT (Sanki it ayağı yemiş)	Sürekli etrafta gezen, yerinde durmayan.	- <i>Diyesen göra it eyağı yit yétim</i> "Çocuk sürekli etrafta geziyor." (K: 4)	İT AYAĞINI İYEN YALI: "Aylak aylak gezen, başıboş, işsiz güçsüz, avare." (Kara-Karadoğan, 2014: 188)	Aylaklık.
İT PİŞİYH OLMAH (İt kedi olmak)	Aralarında sürekli geçimsizlik olmak, anlaşamamak, didişip durmak.	- <i>Odı gene it pişyh oltdile ba</i> "İşte yine didişip durmaktalar bak." (K: 9)	İTDE-PIŞİK BOLMAK: "Kedi ile köpek gibi olmak, uyumsuzluk içinde yaşamak, birbirine karşı uyumsuz davranmak, birbirine düşman gözleriyle bakmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 188)	Anlaşmazlık, uyumsuzluk.
İT YERİNE KOYMEMAH (İtin yerine bırakmamak)	Hiçbir değer vermemek, insan muamelesi göstermemek.	- <i>Be bızı hês it yérine koydile!</i> "E bizi hiç adam yerine bıraktılar mı!" (K: 1)	İTÇE GÖRMEZLİK / İT SANINA GEÇMEZLİK: "Adam yerine koymama / konmama, adamdan saymama / sayılmama, değer vermeme / verilmeme." (Kara-Karadoğan, 2014: 188-189)	Değer; muamele.

itn üzi var ...nln yoħdı (İtin yüzü var ...nln yoktur)	Hiçbir değeri olmamak, adam yerine dahi koyulmamak	- <i>Sen bi gêt baħ itn üzi var menım yoħdı</i> "Sen hele gel bak ben adamdan sayılmıyorum." (K: 1)	itde san var onda san yok: "Adam yerine konmama, adamdan sayılmama, değer verilmeme." (Kara-Karadoğın, 2014: 188)	Değer; muamele.
yediğı işdiğı ayrı gêtmemah (Yediğı içtiğı ayrı gitmemek)	Yediğı içtiğı ayrı gitmemek, sıkı fıki olmak, aralarından su sızmamak.	- <i>Yediğı işdiğı hêş ayrı gidê be onnerın</i> "Onlar çok sıkı fıkidır." (K: 2)	iyeni ayrı gitmezlik: "Yediğı içtiğı ayrı gitmeme, sıkı fıki olma, aralarından su sızmama, çok yakın dost olma, birbiriyle iyi anlaşma, sır alıp sır verecek derecede samimi olma." (Kara-Karadoğın, 2014: 189)	Yakınlık, sıkı fıki olma.
kêf êtmaħ (Keyif etmek)	Keyif çatmak, hoş vakit geçirmek, eğlenmek	- <i>Hêş kêfınnen çihê be</i> "Hiç keyfinden ödün veriyor mu?" (K: 14)	keyp etmek: "Keyif çatmak, keyfetmek, hoş ve eğlenceli vakit geçirmek, eğlenmek." (Kara-Karadoğın, 2014: 195)	Keyif.
kêfın gelse (Keyfin gelse)	Ne yapacağına kendin karar ver, istediğın gibi hareket et, davran.	- <i>Êle kêfın gelse çih ge bize</i> "Keyfin istediğı zaman gel bize." (K:8)	keypiñ kellande: "Ne yapacağına kendin karar ver, istediğın gibi hareket et, istediğini yap, nasıl biliyorsan öyle yap." (Kara-Karadoğın, 2014: 196)	İrade.
kölgesinnen korħmaħ (Gölgesinden korkmak)	Çok korkmak, korkak olmak.	- <i>Gêt de köpbonun gölgesinnen korħanı!</i> "Git be, köpoğlunun korkağı!" (K: 4)	köleğınnden gorkmak: "1. Gölgesinden korkmak, çok korkak olmak, bir sakınca söz konusu olmayan işlere girişmekten bile korkmak." (Kara-Karadoğın, 2014: 197)	Korku.
rüt kılmaħ (Çıplak kalmak)	Parasız pulsuz ortada kalmak, iflas etmek.	- <i>Okkede havaden üçêdı şımdı rüt kıldı külbaş</i> "Zavallı, o kadar yüksekte uçuyordu, şimdi parasız pulsuz kaldı." (K: 4)	lüt galmak: "Parasız pulsuz kalmak, parasını son kuruşuna kadar harcamak, iflas etmek, yoksul düşmek." (Kara-Karadoğın, 2014: 205)	İflas etme.
lal olmaħ (Lal olmak)	Susup kalmak, sesi soluğı kesilmek, konuşmamak.	- <i>İki üş kelimenen lal oldı</i> "İki üç kelimeyle susup kaldı." (K: 12)	lal bolmak: "Suspus olmak, sesini çıkaramamak, ağızından çıt çıkmamak, suskunluğa bürünmek, konuşmamak." (Kara-Karadoğın, 2014: 203)	Suskunluk.
fors atmaħ (Fors atmak)	Hava atmak, çaka yapmak, fiyaka satmak.	- <i>Fors ate ate gêtđı</i> "Hava ata ata gitti." (K: 16)	-pors atmak: "Çalım satmak, caka yapmak, fiyaka satmak, kurum kurumlanmak, güzel kıyafetler giyinip kibirli kibirli dolaşmak." (Kara-Karadoğın, 2014: 243)	Çalım, caka.

renği açılmağ (Rengi açılmak)	Rengi güzelleşmek.	- <i>Néce hoş rengi açıldı ba</i> "Bak nasıl da güzel bir renge büründü." (K: 18)	renk açmak: "Hoş bir renge bürünmek, rengi güzelleşmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 245)	Renk.
hâlden düşmağ (Hâlden düşmek)	Çok yorulmak, mecali kalmamak, takati kesilmek, gücü azalmak.	- <i>Sabahdendi daş taşıyem, daha hâlden düşdim</i> "Sabahtan beri taş taşıyorum, artık takatim kesildi." (K: 8)	mecalden düşmek: "Mecali kalmamak, takati kesilmek, güçten kuvvetten düşmek, gücü azalmak, güçsüzleşmek." (Kara-Karadoğan, 2014: 209)	Takat, mecal.
nere tepmağ (Nara tepmek)	Nara atmak, öfke ya da acıyla bağırarak.	- <i>Men bine binnı vurdım, sen göreydin ba bu néce nere tepédi</i> "Buna bir tane vurdum, sen görseydin bu nasıl nara atıyordu." (K: 4)	nağra dartmak: "Öfkeyle bağırarak, bağırıp çağırarak, feryat koparmak, feryadı basmak, nara atmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 215).	Öfke; acı.
niyeti bozuğ ~ boziğ (Niyeti bozuk)	Kötü niyetli, zarar vermeye meyilli	- <i>Niyeti boziğ biriydi</i> "Kötü niyetli biriydi." (K: 7)	niyeti bozuk: "Niyeti bozuk, kötü niyetli, kötü bir davranışta bulunması beklenen." (Kara-Karadoğan, 2014: 219)	Niyet.
évını yıhmağ (Evini yıkmak)	Ocağını söndürmek, ocağına incir dikmek, dert ve acı vermek.	- <i>Evını yığdı géttdi</i> "Ocağını söndürdü gitti (artık)." (K: 1)	öyünü yıkmak: "Ocağına incir dikmek, zor duruma düşürmek, sıkıntıya sokmak, işinin kötüye gitmesine sebep olmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 230)	Acı, dert, sıkıntı.
özını atmağ (Kendini atmak)	Kendini zor atmak, bir yere güçlülükle varmak.	- <i>Özımı éle ancağ eve atdım</i> "Ancak eve yetiştim." (K: 6)	özünjü atmak: "Kendini zor atmak, bir yere güçlülükle varmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 233)	Ulaşma, yetişme.
özinnen gétmağ (Kendinden gitmek)	Kendinden geçmek, kendini kaybetmek, bilincini yitirmek, şuurunu kaybetmek.	- <i>Geza geçirannendi özinnen gidit</i> "Kaza geçirdiğinden beri kendinden geçmiş." (K: 6)	özünden gitmek: "Kendini kaybetmek, bilincini yitirmek, kendinden geçmek, bayılmak." (Kara-Karadoğan, 2014: 232)	Akıl, şuur.
sonını düşünmemağ (Sonunu düşünmek)	Sonunu düşünmeden, hesap etmeden hareket etmek.	- <i>Adam hês sonunu düşünmé kı</i> "Adam hiç sonun ne olacağını düşünmüyor ki." (K: 4)	sonunı saymazlık: "1. Bir işin sonunu düşünmeden hareket etme." (Kara-Karadoğan, 2014: 253)	İhtiyatsızlık.

2. SONUÇ

Deyimlerin birçok özelliği vardır. Bu özelliklerden biri de onların kalıplaşmış söz dizileri olmasıdır. Kalıplaşmış olmaları deyim oluşturan kelimelerin yerlerinin değişmemesini ve yerlerine başka kelimelerin kullanılmamasını da beraberinde getirmiştir. Bu yönü deyimleri diller arası söz varlığı karşılaştırmasında önemli bir konuma getirmiştir. Bu çalışmada Van Küresinli ağzı ile Türkmen Türkçesi arasında 103 ortak deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler genellikle kelimesi kelimesine benzer oluşlarıyla dikkat çekicidir. Ancak deyimlerde anlam açısından aynı olup da ses ve şekil bilgisi açısından bazı değişiklikler gösterenlere de rastlanmaktadır. Bazen de söz konusu kelimeler eş anlamlı olarak görülmektedir. Kelimeler anlamlandırılırken bunların sözlük anlamları değil; deyimdeki kullanımı göz önünde bulundurulmuştur: *Abır/abray* "yüzsuyu, edep"; *töyhmağ/dökmek* "intikam almak"; *süt/süyt* "süt";

hınc~ınk/anjık “hayranlık, şaşkınlık”; *kere/gara* “kara, siyah”; *şışırmağ/çışirmek* “şışirmek”; *adım/ ädim* “adım”; *yannıh/yanalak* “yan, taraf”; *cehnem/cehennem* “cehennem”; *kıra/kirey* “kıra”, *çepiyh/çapak* “alkış”; *ısdemağ/isleme* “istemek”; *demağ/diyemek* “demek”; *tuzağ/duzak* “tuzak”; *öğretmağ/övretmek* “öğretmek”; *gönül/göyün* “gönül, kalp”; *yemağ/iymek* “yemek”; *dinnemağ/dınmak* “dinlemek”; *hıng/güñ* “lal”; *kéj/keyp* “keyif”; *kölge/köleğa* “gölge”; *olmağ/bolmak* “olmak”; *rüt/lüt* “çıplak”; *fors/pors* “caka, çalım”; *nere/nağra* “nara”; *év/öy* “ev.”

Ortak deyimlerde deyimlerin ifade ettiği kavramlar şunlardır: Haysiyet, şeref, kalp kırma, iğneleme, söz, ifade, açlık, değer verme / vermeme, davranış, dua, uyarı, dikkat, hayret, destek, himaye, uğur, uğursuzluk, yerleşme, içmek, yeterlik, kifayet, bela, sıkıntı, dert, bereket, bilmezlikten gelme, yakınlık, karar, zayıflık, kontrol, alkışlama, yardım, diş bileme, tuzak, ruh hâli, tuzak, akıl, şuur, hüner, beceri, öç, intikam, öldürme, kâbus, baskın yapma, hastalık, aşk, istek, arzu, evlilik, ceza, özlem, bakış / nazar, duyma / işitme, sakinlik, komiklik, kendinden geçme, sır, insan, kararsızlık, iş / çalışma, aylaklık, anlaşmazlık, irade, keyif, korku, iflas etme, çalım, caka, renk, takat / mecal.

Bütün bu veriler şunu gösteriyor ki Batı Türkleri geçmişte uzun süre birlikte yaşamış ve ortak bir kültürel birikime sahip olmuştur. Bu ortak kültürel birikimin dil ile geleceğe taşınan bir kısmını da deyimler oluşturmaktadır. Özellikle sözlü gelenekte Batı Türkleri arasında devam edegelmiş bu kültür benzerliği dildeki ortaklığın da fazla zedelenmesini engellemiştir. Bugün Azerbaycan Türkçesi ile Doğu Anadolu ağızları arasındaki ses, şekil ve söz varlığı benzerlikleri hatırı sayılır miktardadır. Türkmen Türkçesi de bu çalışmada da görüleceği üzere benzerliklerini muhafaza etmiştir. İşte deyimler, kalıplaşma özelliği sayesinde, ses, şekil ve söz varlığı açısından değişime direnç göstererek bu benzerlikler noktasında önemli veriler sunmaktadır. Çalışmanın hem ağız çalışmalarına hem Türkmen Türkçesi çalışmalarına ve tabii ki Türk dili ile ilgili çalışmalara katkı sunması ve benzer çalışmaların yaygınlaşmasına vesile olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Buran, A. & Alkaya, E. (2013). *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Bulak, Ş. (2015). “Van Küresin Ağzı”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Yayımlanmış), Malatya.
- Bulak, Ş. (2016). Van Küresin Ağzında Deyimler, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56, ss. 837-857.
- Bulak, Ş. (2021). Van Küresinli ağzı ile Azerbaycan Türkçesinin Ortak Özellikleri, *International Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7/44, 1553-1568.
- Cengiz, M. (2016). Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Deyimlerde Görülen Yalancı Eş Değerler, *International Journal of Humanities an Education*, 2/4, 208-204.
- Çeneli, İ. (1986). Türkmen Türkçesi Sözlüğü, *TDAY, -Belleten*, 30-31 /1982-1983, 29-84.
- Gökçür, E. (2018). Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Ortak Deyimler Üzerine, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9/25, 94-118.
- İlker, A. (1997). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karahan, L. (2022). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kara, M. & Karadoğan, A. (2014). *Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Çağlar Yayınevi, Ankara.
- Nepesova, R., Nazarov, O. ve Göklenov, J. (2004). *Türkmen Türkçesi*, (Çev. S. Tokatlı), *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 271-286.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. ve Eker: (1995). *Türkmençe-Türkçe sözlük 1-2*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara.
- Tekin, T. (2013). *Makaleler 1*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- User, H. Şirin, (2015). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Bilge-Kültür-Sanat, İstanbul.

KISALTMALAR VE ÇEVİRİ YAZI HARFLERİ

TmT. : Türkmen Türkçesi

vs. : ve sair

ķ : Art damak /k/ sesi

ħ : Hırıltılı /h/ sesi

è : Kapalı /e/ sesi

ŋ : Nazal /n/ sesi

vd. : ve diğerleri

Tablo 2: Kaynak Kişi Bilgileri

Kaynak Kişi	Adı-Soyadı	Yaşı	Öğrenim Durumu	İkamet Yeri
K:1	Güneş Akman	56	Okur yazar değil	Van-Merkez
K:2	Zafer Baştürk	43	Lise mezunu	Van-Abdurrh Mangazi Mah.
K:3	İsmet Akman	84	İlkokul mezunu	Van- Yeni Mah.
K:4	Halit Akman	56	İlkokul mezunu	Van-Merkez
K: 5	Sultan Gültaktı	89	Okur yazar değil	Van-Merkez
K: 6	Kezban Demiray	58	Okur yazar değil	Van-Köprüler Mah.
K:7	Kenan Demiray	37	Lise mezunu	Van-Köprüler Mah.
K: 8	Alaaddin Akman	56	İlkokul mezunu	Van-Yeni Mah.
K: 9	Necla Akman	63	Okur yazar değil	Van-Edremit
K:10	Memo Tunçay	84	Okur yazar değil	Van Köprüler Köyü
K:11	Fulya Baştürk	35	Okur yazar değil	Van-Abdurrh Mangazi Mah.
K:12	Memet Baştürk	89	Okur yazar değil	Van- Kasımoğlu Köyü
K: 13	Çerkez Tarhan	81	İlk okul mezunu	Van Köprüler Köyü
K: 14	Tayfun Akman	33	İlkokul mezunu	Van- Köprüler Mah.
K: 15	Bahaeddin Demiray	65	Okur yazar değil	Van-Merkez
K: 16	Vahide Tunçay	57	Okur yazar değil	Van-Köprüler Köyü
K: 17	Sultan Tunçay	80	Okur yazar değil	Van Köprüler Köyü
K: 18	Meliha Kızıldeniz	56	Okur yazar değil	Van Köprüler Köyü

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).